

BRITSUM, DE HERVORMDE KERK

Geschiedenis en exterieur

De Hervormde kerk van Britsum lijkt op het eerste gezicht op een neogotische zaalkerk uit de 19e eeuw. Dat komt omdat de kerk bij een verbouwing in 1875 is omklampt (ommetveld). De hele kerk en de toren dit gebeurde in 1895- is toen van een nieuwe muur voorzien. De slechte staat van het gebouw was daarvan de aanleiding. Bij de restauratie van 1992/93 en 1998/99 bleek dat achter deze omklamping een *romano-gotisch* bakstenen kerkje schuilging. De kerk is gelegen op een terp, die eertijds op zee uitzicht bood. Het dorp Britsum, waarin de oude woorden "brits" of "brids" = brug en het achtervoegsel "um" = heem zijn terug te vinden is een oud dorp, dat al vermeld werd in de bezittingenlijst uit de 10de eeuw van het klooster Fulda. De kerk was gewijd aan Johannes, wat ook al duidt op een oude herkomst. Afgezien van de ouderdom is het grote historische belang van deze kerk te vinden in:

1. het gereduceerde westwerk;
2. de tufstenen gewelven;
3. de muurschilderingen.

Interieur

Het schip van de kerk is aangebouwd tegen een romaans "gereduceerd westwerk" stammend uit de 2de helft van de 12de eeuw. Dit westwerk bestaat uit de toren met aan de noord- en zuidzijde hiervan vierkante overwelfde zijruimten, die eertijds zowel op de begane grond als op de verdieping door rondbogen met het schip verbonden waren. Ook elders in Friesland, en dan met name bij de kust kwamen dergelijke westwerken voor (Anjum, Hijum, Wierum). Grotere westwerken bevinden zich in de Maasstreek en in Westfalen (Paderborn). Over de functie van deze westwerken bestaat geen duidelijke opvatting. Sommige deskundigen vermoeden een liturgisch gebruik (devotie voor de H. Michael), anderen denken aan een vluchtruimte bij naderend onheil. In de toren, die zeer waarschijnlijk een tufstenen voorganger verving bevindt zich een vroeg 17de eeuwse *uurwerk* met een wijzerplaat waarop het jaartal 1610 is aangetroffen. Verder hangen er twee klokken. Een kleine uit 1507, gegoten door ene Johannes en versierd met reliëfs van Maria en de H. Bartholomaeus. De grote klok is in 1664 door de Leeuwarder Jurjen Balthazar gegoten. Bij het binnenkomen van de kerk vallen de *tufstenen gewelven* op doorsneden door zware ronde ribben, die in een kruin samenkomen. In de westelijke travee van het drie en half traveeën tellende schip vormen de ribben een zeskantige ster, in de midden travee een rond en in het koor vormen zij een soort knoop met als afsluiting een bolvormige sluitsteen.

Oorspronkelijk heeft de kerk twee ingangen gekend, Beide bevonden ze zich in de meest westelijke travee, zowel aan de noord- als aan de zuidzijde van het schip. De noordzijde van het schip had oorspronkelijk drie kleine hooggeplaatste vensters, in elke travee één. De dagkanten waarop restanten van pleisterwerk, waren schuin geplaatst en lieten dus weinig licht door. Eenzelfde aantal vensters bevond zich aan de oostzijde van het koor. Helaas zijn die eveneens in later tijd vervangen door gotische spitsboogvensters. De koorafsluiting kende ook een drietal laaggeplaatste vensters; in het midden aangevuld door een hooggeplaatst rondboogvenster. De houten trekbalken, die door de gewelven heen steken hebben 15de eeuwse kenmerken. Zij dienen om de spanning op de muren te verlichten. Voorts zijn aan de zuidoost zijde bij de koorafsluiting rechts van het spitsboogvenster sporen van een hagioscoop aangetroffen. Het meest verrassende resultaat van de restauratie van 1998/99 was de ontdekking van de *muurschilderingen*. Het is zeer waarschijnlijk het werk van een groep kunstenaars en als datering mag de 13^e eeuw gelden. De kerk van Britsum was rijk beschilderd. Op de wanden van het schip zijn nog fragmenten teruggevonden alsmede op de dagkanten van de romaanse vensters. Op de noordwand van de tegenwoordige orgelgalerij zijn fragmenten vrijgelegd van een gekroonde zittende figuur in een mantel met rechts een kleine engelfiguur. Een tweede schildering bevindt zich op het gewelf op de overgang van schip naar absis. Het is een Maria met kind. Het overheersende thema in de absis is de lijdensgeschiedenis van Christus. Het verhaal laat zich van noord naar zuid lezen. Op het meest noordelijk wandvlak op de pendentieven (aanzetvlakken voor het gewelf) zijn Abraham en Isaac afgebeeld. Dit staat ook op de banderol onder Abraham vermeld. De wandschildering in het tweede wandvlak is door het plaatsen van een tabernakel beschadigd. Op het rechtergedeelte is een gevangenneming van Christus te ontwaren, geflankeerd door een Judasfiguur die Jezus kust. Op het pendentief rechts is Mozes te zien, die een soort tiara draagt. Op het woordlint staat MOYSES LEGIS (lator), de wetgever. Op het meest oostelijk wandvlak staat Christus voor Pilatus. Op de pendentieven staan links Aäron en rechts Salomo. De schildering op het zuidoostelijke wandvlak is door het aanbrengen van een gotisch raam geheel verdwenen. Op de pendentieven is David met harp te zien. Tenslotte is op de zuidelijke absiswand op een banderol Absalom te lezen. Hij speelt op een draailier.

Meubilair

De kerk bezit een eenvoudige, midden 17de eeuwse *preekstoel*. De twee overhuifde *herenbanken* dateren eveneens uit de 17de eeuw. De westelijke bank, die vroeger een wapenschild droeg behoorde tot de familie Burmania. De oostelijke bank draagt de alliantiewapens van de familie van Wyckel-van Lycklama.

De *grafzerken* onthullen stenen voor pastoor Aggo Herama, Edzart van Douwema en ds Bekius. Voorts zijn grafkelders aanwezig van de families Burmania en Schotanus. Van de familie van Coehoorn (Menno is in 1641 in Britsum geboren) is geen graf aangetroffen.

Orgel

In 1860 komt een orgel in de kerk, gebouwd voor f 2700 door de Leeuwarder Willem Hardorff.

De dispositie is:

Hoofdwerk: Prestant 8', Bourdon 16', Holpijp 8', Octaaf 4', Violon 8', Roerfluit 4', Octaaf 2', Cornet 3 sterk, Basson 8', Trompet 8'.

Bovenwerk: Prestant 8' discant, Viola 8', Fluit dolce 8', Salicet 4', Fluit travers 4', Gemshoorn 2', Muet, Tremulant.

Pedaalkoppel: Klavierkoppel, twee afsluiters, Ventiel.

Omvang klavieren: c-9", Pedaal C-9.

H.J. Oudhof
2005

Literatuur

- Bulletin KNOB 2000-1/2

- Marieke van Zanten Aldus is opgeschilderd. Middeleeuwse muurschilderingen in Friese kerken Uitgave St. A.F.T.

- Keppelstok publicatie nr 46 juni 1993

- Keppelstok publicatie nr 59 dec. 1999